



TONYUKUK YAZITINDAKİ *Tün Kat*- BİRLEŞİK FİİLİ ÜZERİNE YA DA ESKİ OKUNUŞUN YENİDEN KEŞFEDİLMESİ

*Nuridin USEEV**

ÖZET

Köktürk harfli yazıtlar dilimizin en eski yazılı metinleri olarak çok büyük önem arz etmekte, dolayısıyla üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı yazıtlarda geçen kelime ve cümlelerin yeniden gözden geçirilmesi ile ilgilidir. Makalemizde Tonyukuk yazıtında geçen ve araştırmacılar tarafından *tün kat-*, *tün akıt* - şeklinde okunan birleşik fiilin üzerinde durularak bu iki okunuş şeklinin hangisinin daha doğru olduğu incelenmiştir. Çalışma sonucunda bu birleşik fiili *tün kat-* şeklinde olduğu düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Köktürk harfli yazıtlar, Tonyukuk yazıtı, birleşik fiil, *tün kat-*.

COMPOUND VERB *Tün Kat* - ON THE TONYUKUK INSCRIPTION OR RE-DISCOVERY OF OLD READING

ABSTRACT

The Köktürk inscriptions have great importance for our language as the oldest written texts. Therefore on the inscriptions carried out various studies. Part of this works deals with the inscriptions to be reviewed words and sentences. In this article we focused on the compound verb which has been read *tün kat-* and *tün akıt-*. And examined which is more accurate.

Key Words: The Köktürk inscriptions, Tonyukuk inscription, compound verb, *tün kat-*.

Giriş

Köktürk harfli yazıtlar dilimizin en eski yazılı metinleri olarak çok büyük önem arz etmekte, dolayısıyla üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların önemli kısmını yazıtların üzerinde yapılan yeni okuma ve anlamlandırma teklifleri oluşturmaktadır. Buna söz konusu yazıtlarda kullanılan alfabedeki ünlü seslerin belli durumlarda yazılmaması ve bazı yazım kurallarının değişik yazıtlarda korunmaması sebebiyle kelimelerin değişik şekilde okunması neden olmaktadır. Ancak yapılan yeni okuma ve anlamlandırma önerilerinin hepsinin doğru olduğu söylenemez. Biz de bu

* Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Öğretim Görevlisi. E1-mek: nuruseev@gmail.com

küçük makalemizde ilk okuyanlar tarafından doğru okunduğu, sonradan yanlış okunarak anlamlandırıldığını düşündüğümüz bir kelime üzerinde durmak istiyoruz.

Katdımız mı, akıtdımız mı?

Söz konusu kelime Tonyukuk yazıtının I. taşının kuzey yüzündeki 8. satırda yer alan kelimesidir. Bu kelime son yapılan çalışmaların çoğunda **tün akıtdımız** şeklinde okunarak ‘gece akın ettik’ diye tercüme edilmektedir (Tekin, 1994: 45; Rybatzki, 1997: 64; User, 2009: 379). Örneğin, Tekin bu kelime hakkında şöyle demektedir: *Grönbech ve Gabain bunu doğru olarak akıtdımız biçiminde okumuşsa da bu sözcüğün ‘akın ettirdik’ anlamında olduğunu farketmemişlerdir* (Tekin, 1994: 45). Ancak bu kelime yazıt üzerinde ilk çalışan bilim adamları, Malov, Orkun ve Giraud tarafından **tün katdımız** şeklinde okunmuş ve ‘gece uyumadan, durmadan yürüdük; gece (yürüyüşe) devam ettik’ diye tercüme edilmiştir (Malov, 1951: 63, 68; Orkun, 1994: 112; Giraud, 1961: 102-103). Bize göre de bu okuyuş ile tercüme gerçeğe yakındır. Sebepleri de aşağıdakilere dayanmaktadır.

1. Genel olarak Köktürk harfli yazıtlarda söz başındaki ve ilk hecedeki düz-dar **ı** ve **i** ünlüleri ile yuvarlak ünlüler daima yazılır (Tekin, 2008: 10). Eğer ele alınan kelime **akıt-** fiili olsaydı o zaman **ı** sesini gösteren **ı** harfi yazılacak ve kelime **akıt-** şeklinde olacaktı. Gerçekten de Köl Tigin yazıtının kuzey yüzündeki sekizinci satırda yer alan **akıt-** fiili **ı** şeklinde, yani **i** sesini gösteren **ı** harfi ile yazılmıştır (Alyılmaz, 2005: 55). Bunun yanında kelime başındaki ve ilk hecedeki **a** ve **e** sesleri gösterilmemektedir. Dolayısıyla Köktürk yazısının yazım kurallarına göre bu kelimenin **kat-** şeklinde okunma olasılığı büyüktür.

2. Bu kelimenin geçtiği cümleden önceki ‘ol sabıg eşidip sü yoritdım altun yışığ yolsızın aşdıımız, ertiş ögüzüg keçigsizin keçdimiz (*O sözü işidince asker yürüttüm. Altay ormanını yolsuz aşttık, İrtiş nehrini geçitsiz geçtik*)’ cümlelerinde Tonyukuk haber alınca, asker gönderdiğini ve Altay dağlarını yolsuz aşttıklarını, Ertiş nehrini geçitsiz geçtiklerini söyleyerek, bu seferin hızlı ve çetin bir şekilde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bundan sonraki cümlede bu seferin bir başka özelliği, yani durmaksızın gerçekleştiği anlatılması gerekmektedir. Son cümlede de ‘bolçuka tañ üntürü tegdimiz (*Bolçu 'ya tañ ağarırken değdik/ulaştık*)’ denilerek Bolçu denilen yere şafak yeni sökerken ulaştıkları ifade edilmektedir. Demek ki bundan önceki cümlede bunun nasıl gerçekleştiğini anlatan cümlelerin bulunması lazımdır. İşte bu iki durum söz konusu kelimenin geçtiği cümlede bulunmalıdır. Eğer biz bu kelimeyi **akıt-** şeklinde okuyarak *akın etmek* diye tercüme edersek bu cümlelerin geçtiği metin işlevsel ve duygusal açıdan tam olarak görevini yerine getirememektedir. Çünkü, akın etmek, asker göndermek baştaki **sü yorit-** fiili ile verilmiştir. İşte bu durumu günümüz Kırgız, Özbek, Kazak Türkçelerinde geçen ve ‘gece ilerlemek, yürümek’ anlamını veren **tün kat-** birleşik fiili, deyimini çözmektedir. Örneğin, Kırgız dilinin deyimler sözlüğünde bu birleşik fiilin ‘gece ilerlemek, yürümek’ anlamına geldiği belirtilmektedir (KTFS, 2001: 455)¹. Söz konusu kelimeyi **kat-** şeklinde okuyup ondan önceki **tün** kelimesiyle birleştirerek **tün katdımız** şeklinde okuduğumuzda ‘gece uyumadan, dinlenmeden ilerledik, yürüdük’ anlamı çıkmaktadır. Bu anlam metnin genel anlamına da uymaktadır. Yani Yarış’taki savaşıacak olan orduyu ansızın bastırmak amacıyla durmaksızın, hızlı ilerleyen askerin Altay dağlarını yolsuz aşttıklarına, Ertiş nehrini geçitsiz geçtiklerine **tün akıt-** fiili ile verilen ‘gece akın etmek’ değil, **tün kat-** deyimini ile ifade edilen ‘gece uyumadan, dinlenmeden ilerlemek, yürümek’ daha uygun düşmektedir. Üstelik, bu cümleden sonraki cümlede sefere çıkan askerin Bolçu denilen yere şafak sökerken ulaştıkları anlatılmaktadır. Bundan dolayı ondan önceki cümlede o askerin gece durmadan, uyumadan yürümesi anlatılmış olmalıdır.

¹ Zamanında Malov da bunlara değinmiştir.

SONUÇ

Demek ki Köktük yazısının yazım kurallarına ve metnin anlamına göre kelimesi son çalışmalardaki **akit-** şeklinde değil, ilk okuyanların (Malov, Orkun ve Giraude) yaptığı gibi **kat-** şeklinde okunması ve ‘gece uyumadan, dinlenmeden ilerledik, yürüdük’ anlamına gelen **tün kat-** birleşik fiili, deyim olarak açıklanması gerektiğini düşünmekteyiz. Bilindiği gibi Tonyukuk yazıtında çok sayıda deyim ve atasözü kullanılmıştır. Ele alınan birleşik fiil de bir deyim özelliği taşıyarak askerın, insanların gece yürümesini kuvvetli ve sanatsal şekilde ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- ALYILMAZ, Cengiz, (2005), *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Ankara
- GİRAUD, Rene, (1961), *L'Inscription De Baın Tsokto*, Paris.
- KTFS: *Kırgız Tilinin Frazologiyahk Sözdüğü*, 2001, Bişkek.
- MALOV, S. Ye., (1951), *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti*, Moskova.
- ORKUN, H. N., (1994), *Eski Türk Yazıtları*, 3. baskı, Ankara: TDK yay.
- RYBATZKİ, V., (1997), *Die Tonuquq-inschrift*, Szeged.
- TEKİN, Talat, (1994), *Tunyukuk Yazıtı*, İstanbul.
- TEKİN, Talat, (2008), *Orhun Yazıtları*, 3. baskı, İstanbul.
- USER, Hatice Şirin, (2009), *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları, Söz Varlığı İncelemesi*, Konya.